

PAPP ÁGNES

*A mise állandó énekei magyarul az 1674-es
Cantus catholiciben**

Kiss Gábor (1960–2017) emlékére

Az alábbi tanulmány az egyik olyan, igen jól ismert, 17. századi katolikus énekeskönyvvel foglalkozik, amelynek anyagát teljes egészében feldolgozta, közzétette Papp Géza a *Régi Magyar Dallamok Tára* II. részében,¹ valamint Stoll Béla és Holl Béla a *Régi Magyar Költők Tára* 15. kötetében.² Munkájuk nyomán immár régóta reálisan felmérhető, milyen helyet foglalt el a Sámbar Mátyás jezsuita által szerkesztett, *Cantus catholici* című, ám az 1651-es azonos című kiadástól független, 1674-ben Kassán megjelent énekeskönyv a 17. század 2. felének hasonló kiadványai között.³

Elsőként ebben az énekeskönyvben láttak napvilágot magyar nyelvű miseordinárium-énekek. A mise állandó énekeinek magyaráítása ezekben az évtizedekben – mondhatni – a levegőben volt, hiszen rövidesen még két nevezetes énekeskönyv-szerkesztmény, Kájoni János *Cantionale catholicum* (1676)⁴ és Náray György *Lyra coelestis* (1695)⁵ közölt hasonlókat. A három szóban forgó énekeskönyv ilyen jellegű anyaga azonban egymástól nagyobbbrészt elszigeteltnek látszik. E miseénekek dallammintáit és szövegeit ugyan jól ismerjük, mégsem tisztázott kellőképpen a műfajnak és egyes darabjainak beágyazottsága a késő-középkori és

* A tanulmány a NKFIH SNN 117057 „A vallás emlékei népzenei archívumokban” tematikájú pályázat támogatásával készült.

¹ PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970 (*Régi Magyar Dallamok Tára*, II). – A továbbiakban: RMDT II.

² *Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*, s. a. r. STOLL Béla, jegyz. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, Argumentum, 1992 (*Régi Magyar Költők Tára*, XVII. század, 15) – A továbbiakban: RMKT XVII/15A-B.

³ *Cantus catholici Latino-Hungarici [...]* (A továbbiakban: CC 1674.) Vö. *Régi Magyar Könyvtár*, kiad. SZABÓ Károly, I, Bp., MTA, 1879, nr. 1159 (továbbiakban RMK I); PAPP Ágnes, *Ki volt az 1674-es kassai Cantus catholici szerkesztője? = Tükröződések, Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zenetörténetész tiszteletére*, szerk. SZALAY Olga, Bp., L'Harmattan, Könyvpont, 2012, 515–533.

⁴ RMK I 1188.

⁵ RMK I 1479.

korabeli, magyarországi és közép-európai énekrepertoárba. Az ének- és szövegtípusok nyilvánvalóan a korszak egyházi és hitéleti kívánalmaival összhangban keletkeztek. A dallamalkalmazások sajátosságainak, a tudatos ciklus- és repertoárépítésnek közelebbi megismerése rámutathat e speciális énekcsoport forrásaira és az énekkészlet gyarapításának jellegzetes 17. századi módszereire. A század utolsó negyedében kiformált és rögzített ordináriuménekeket a hazai gyakorlat felől is érdemes mérlegre tenni: mely része bizonyult életképesnek, és mely része maradt meg, mint „íróasztal-kompozíció”, holtan a nyomtatott könyvek lapjain. Ezzel összefüggésben növekszik meg a jelentősége a 18. századi kéziratos forrásanyagának, amely számos másolatban őrizte meg az 1674-es *Cantus catholici* énekeit. A kántorkönyvi másolatok tartalmának szisztematikus feltárásával megbecsülhető lenne, mekkora súllyal volt jelen Sámbar énekeskönyve – s benne az ordináriuménekek – a közvetlen utókor kántori gyakorlatában.⁶

Az 1674-es énekeskönyv tizenkét különböző ordináriumének-sorozatot jelölt meg (ld. az 1. táblázatot), amelyekből az öt alapvető ének sosem hiányozhatott: a *Kyrie* a hármaskönyörgéssel; a dicsőítő ima, a *Gloria*; a hitvallás, amely a pap kezdőszavai szerint a *Credo*, a folytatás kezdőszava szerint a *Patrem* megjelölést kapta; az eucharisztikus ima részét képező *Sanctus*, az angyalok himnusza; végül a szimbolikus *Agnus*, az Isten Báránya a kenyér megtörésekor. Az ordináriuménekek a tematikus énekcsoportok élén kaptak helyet a könyvben, s végigkísérték az egyházi év időszakait (ádvent, karácsony, nagyböjt, húsvét, pünkösd, évközi idő), kiemelkedő ünnepnapjait (újév, mennybemenetel, Úrnapja stb.), valamint a votív misék tartalmát (Szentháromság, Szűz Mária). Az „Énekek Lajstromában” (f. *3r–*7r) az ünnepkörön belül a főcím alatt mindig kiemelt nagybetűkkel szerepelnek.

Liturgikus időszak		Énekek		Pagina
		száma	típusa	
I.	Adventre	8	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei (bis), Post elevationem (bis)	1–4
II.	Karácsonyra	5	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	43–46

⁶ Holl Béla a RMKT XVII/15 B kötetében olvasható, az egyes énekekhez írt jegyzeteiben feltüntette az énekszövegek általa ismert 18. századi előfordulásait. Vö. továbbá PAPP Ágnes, *Ki volt... i. m.*, 526; PAPP Géza, PAPP Ágnes, *A katolikus egyházi népének a 18. században = Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon*, szerk. SZACSVAI KIM Katalin, Bp., MTA BTK ZTI, megj. alatt (Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez, 2)

Liturgikus időszak		Énekek		Pagina
		száma	típusa	
III.	Újlesztendőre	6	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Sanctus után, Agnus Dei	139–141
IV.	Vízkereszt után	5	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	164–166
V.	Nagybőjtre	5	Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei	249–252
VI.	Húsvétra	5	Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei	331–333
VII.	Mennybemene- telre	5	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	359–360
VII I.	Pünkösdre	5	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	367–370
IX.	Szentháromság- ról	5	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	382–384
X.	Úrnapra	1 + (4)	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	393
XI.	Közönséges időre	(5)	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	434
XII.	Boldogasszony- ról	1 + (4)	Kyrie, Gloria, Patrem, Sanctus, Agnus Dei	457
Ad d.	Vasárnapokra	3	Confiteor, Pater noster, Credo	455, 437, 439

1. táblázat. Miseordináriumok az 1674-es Cantus catholiciben

Valójában azonban csak tizenegy önálló ordináriumciklust tartalmaz az 1674-es *Cantus catholici*. „Közönséges időre és vasárnapokra”, vagyis az évközi időre csupa olyan éneket írt elő a szerkesztő, amelyek másutt már előfordultak; a vízkereszt utáni (valójában szintén évközi) és a nagyböjti idő énekeiből, valamint a Szentháromságról szóló tételek közül válogatott. Az ordináriumok függelékeként értékelhetjük a „számfölötti” *Credót*, a Közgyónás (*Confiteor*) és a Miatyánk (*Pater noster*) magyar nyelvű strófás, refrénes népénekváltozatait. Az első és harmadik ordináriumciklushoz hozzáadott énekek az ún. „elevációs”, vagyis úrfelmutatási énekek új műfaját gazdagították.

A tizenegy különböző *Kyrie* (ld. a 2. táblázatot) között egyetlen latin szövegű akad – az *Angelum mittens* adventre –, amelyben a *Kyrie-Christe-Kyrie* latin strófaival teljesen magyarra fordított versszakok váltakoznak.⁷ Sámbar énekeskönyvében a *Kyrie*-versek magyar szövege minden egyéb esetben interpoláció: figyelemre méltó, hogy nem marad el belőlük sem a görög és latin megszólítás, sem az „eleison”

⁷ RMKT XVII/15A-B, nr. 1.

könyörgés. Mivel az eredeti liturgikus énektétel nem többől állt, mint ezekből a litániából származó rövid invokációkból vagy refrénekből, így az 1674-es *Cantus catholici* minden *Kyrie*-je tulajdonképpen tropizált – másképpen: költői betoldással, toldalékkal ellátott – formának tekinthető. Bár a *Kyrie*-magyarítások így szorosan kötődni látszanak a tropizálás középkori előzményeihez, az átköltések forrása mégis ismeretlen.

	Lit. alkalom	Szövegkezdet	Ad notam ⁸	Pagina
I.	Ádventi Kyrie	<i>Kyrie Angelum mittens... / Isten angyalodat...</i>	<i>(Mittit ad Virginiem...)</i>	1
II.	Karácsonyi Kyrie	<i>Kyrie eleison, drága gyermecske...</i>	<i>Az idő eljött...</i>	43
III.	Újesztendőre	<i>Kyrie eleison, új időben...</i>	<i>Kedvesen tekénts ránk...</i>	139
IV.	Vízkereszt utáni időre	<i>Kyrie eleison ... Isten irgalmaz...</i>	(saját dallam)	164
V.	Nagyböjtre	<i>Kyrie eleison ... irgalmaz minéink...</i>	(saját dallam)	249
VI.	Húsvétra	<i>Kyrie eleison ... Uram irgalmaz...</i>	(saját dallam)	331
VII.	Mennybemenetelre	<i>Kyrie eleison ... az egekben lakó...</i>	<i>Surrexit Christus hodie...</i>	359
VIII.	Pünkösdre	<i>Kyrie eleison ... Mennybéli teremtő...</i>	<i>(Spiritus sancti gratia)</i>	367
IX.	Szentháromságról	<i>Kyrie hatalmas Isten...</i>	<i>(Kyrie magne Deus)</i>	382
X.	Úrnapi	<i>Kyrie eleison mennyi bús- tyánk...</i>	<i>Az idő eljött...</i>	393
XI.	Közönséges időre	(„ugy lehet, mint fol. ...”)	=	434
XII.	Boldogasszonyról	<i>Kyrie Szent Atya isten, dicsőítéssel...</i>	<i>(Kyrie magne Deus...)</i>	457

2. táblázat. *Kyrie*-énekek az 1674-es *Cantus catholici*-ben

A középkori gregorián repertoár valódi *Kyrie*-trópusait csupán egyetlen darab képviseli: a magyar középkori forrásokból is kimutatható *Kyrie Magne Deus...*

⁸ Zárójel jelzi, hogy a táblázatrovatban megnevezett nótauralás az énekeskönyvben nem szerepel.

(1. kottapélda),⁹ amelyet az énekeskönyv szerkesztője a Szentháromságról és a Szűz Máriáról szóló votív misékhez alkalmazott. A *Kyrie Magne Deus* tropizált dallamának magyarországi meggyökerezettségét mi sem bizonyíthatja jobban, mint megjelenése többek között az 1674-es *Cantus catholicus*-ban.¹⁰ Félreismerhetetlen utalást a trópus eredeti latin szövegére azonban csak Kájoni János tett *Cantionáléjában*.¹¹ Az ott olvasható viszonylag pontos fordításhoz képest a Sámbar Mátyás-féle teljesen szabad újraköltés szentháromságos tartalommal, így megfelel a *Kyrie* hármas tagolásának és igazodik a liturgikus alkalomhoz.¹²

Kyrie Magne Deus

Ky - ri - e - - - - - lei - son.

CC 1674, 382. A Szent Háromságról

Ky - ri - e ha - tal - mas Is - ten, U - ral - ko - dó Földön, Mennyen, Szent A - tyáinknak val - lunk hí - ven. Ir - gal - mazz mi - né - künk.

1. kottapélda

A *Cantus catholici* kilenc különböző *Kyrie*-dallama közül az imént bemutatott tropizált tételen kívül még másik három kapcsolódott össze eredetileg latin szöveggű, hosszabb múltra visszatekintő énekkel. Az ádventi és a pünkösti *Kyrie*¹³ olyan dallamokat kapott, amelyek maguk is elválaszthatatlanok az ünneptől: a *Mittis ad virginem*... ádventi szekvenciáról és a *Spiritus Sancti gratia*... pünkösti himnuszról van szó. (2. és 3. kottapélda) Míg az előbbi szekvencia használata, népszerűsége folytonos és töretlen kellett legyen Magyarországon a középkor óta,¹⁴ addig az

⁹ Vö. SZENDREI Janka, *A trópus a misében = Magyarország zenei története: I. Középkor*, szerk. RAJECZKY Benjamin, Bp., Akadémiai, 1988, 396–407 (ide: 405–406.); Gábor KISS, *Ordinariums-Gesänge in Mitteleuropa: Repertoire-Übersicht und Melodienkatalog*, Kassel, Basel etc., Bärenreiter, 2009 (Monumenta Monodica Medii Aevi, Subsidia, 6), 100, 171.

¹⁰ RMDT II, 635 (nr. 294).

¹¹ „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”: KÁJONI János *Cantionale catholicum*, PETRÁS INCZE János *Tudósítások*, kiad. DOMOKOS Pál Péter, Bp., Szent István Társulat, 1979, 885. – A *Kyrie Magne Deus*... az 1676-os első kiadásban az 507. oldalon található.

¹² RMKT XVII/15 A-B, nr. 269.

¹³ RMKT XVII/15 A-B, nr. 1, nr. 262.

¹⁴ RAJECZKY Benjamin, *Melodiarium Hungariae Medii Aevi, I, Hymni et Sequentiae*, Bp., Editio Musica, 1956, nr. II. 42; RMDT II, 542–543 (nr. 149a).

utóbbi, a Szentlélekről szóló himnusz eredetije nem mutatható ki nálunk, csak erősen metrizált és szótagszám-bővüléssel anyanyelvű változatai a 16. századtól.¹⁵

CC 1674, 1.

2. kottapélda

CC 1674, 367-368. Pünkössti énekek. Kyrie.

3. kottapélda

A húsvéti Kyrie¹⁶ dallama a *Surrexit Christus hodie...* húsvéti kancióhoz kapcsolódik; annak is magas járású első sorral kezdődő variánsához (4. kottapélda).¹⁷

¹⁵ CSOMASZ TÓTH Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai*, Bp., Akadémiai, 1958 (Régi Magyar Dallamok Tára, I), 578–579, 691 (nr. 214). (A továbbiakban: RMDT I.) – KÁJONI, *i. m.*, 543. (Az 1676-os első kiadásban a 273–274. oldalon.) – CC 1674, 370. (*Spiritus Sancti divina gratia...* és *A Szent Léleknek áldott szent kegyelme...* valójában fordított nótajelzéssel, vagyis visszaulálással a Kyrie kottájára.)

¹⁶ RMDT II, nr. 65/b; RMKT XVIII/15 A-B, nr. 22. A CC 1674 kottája hibás.

¹⁷ RMDT I, 509 (nr. 120). A Csomasz Tóth által közölt dallam (az *Eperjesi graduálból*) 4. kottapéldánk első sorában olvasható.

Eperjesi graduál 1635, f. 230v

Náray 1695, 111.

CC 1674, 331.

Az Krisz - tus men - ny - be fel - mé - ne, Há - la lé - gyen az Is - ten - nek, Hogy
Men - nynek Ki - rály - né Asz - szo - nya, Al - le - lu - ia, Al - le - lu - ja, ö -
Kyr - je e - lej - son e - lej - son, U - ram ir - gal - mazz mi - né - künk,
mi - ne - künk helyt szö - rez - ne, Di - csé - ret Is - ten - nek.
rülj bol - dog Szűz Má - ri - a, Al - le - al - le - lu - ja.
Ez víg na - pon adj jót né - künk, Ki - vel ú - jul - jon meg él - tünk. Ky - ri - e e - lej - son.

4. kottapélda

Ugyanennek a kanciónak zenei elemeiből építkezik az a magyar *Regina coeli laetare...* Mária-antifóna, amely Náray György *Lyra coelestis*-ében jelent meg, 21 évvel a kassai *Cantus catholici* után.¹⁸ Náray ugyanebből a motívumkészletből pünkösdi *Credót* is kompilált.¹⁹ Ezzel Sámbar nyomdokaiba lépett, aki már 1674-ben alkalmazta a szóban forgó egyedi, ötsoros strófaváltozatot a húsvéti *Gloria* és a mennybemeneteli *Credo* éneklésére (ld. a 3–4. táblázatban).²⁰ Így a 17. század végére ordináriumciklusok között vándorló, „univerzális”, de adott ünnepi időszakhoz kötődő ordináriumdallammá emelkedett ez az eredeti dallamrokonságánál fogva szorosan a húsvéti idő liturgikus gondolatköréből kinőtt „kompozíció”.

Az 1674-es *Cantus catholici* vízkereszt utáni időre, nagyböjtre és húsvétra szánt *Kyriá*²¹ más énekeskönyvben nem jelentek meg, és nincs mellettük ad notam utalás feltüntetve, így az énekeskönyv saját dallamainak tekinthetők. Későbbi kéziratos

¹⁸ RMDT II, nr. 65/a.

¹⁹ *Credo Pentecostale Hungarice* = NÁRAY, *Lyra coelestis*, Nagyszombat, 1695, 82.

²⁰ Az RMKT XVII/15 A azért nem közölte külön ezeket a *Gloria*- és *Credo*-verseket, hogy az ismétlődéseket kiküszöbölje a kötet szövegközléseiben. A csekély mértékben változó, és uniformizált dallamalkalmazással ellátott *Gloria*-parafrázisok Holl Béla jegyzeteiben olvashatók a karácsonyi *Gloriánál*: RMKT XVII/15 B, 206 (nr. 66).

²¹ RMKT XVII/15 A-B, nr 542, 164, 228.

feljegyzéseikről igazolható, hogy forrásunkból eredeztethetők.²² Ezeknek az énekeknek újszerűségét, belterjességét még jobban hangsúlyozza, hogy az énekeskönyvön belül hat (vízkereszt utáni *Kyrie*), illetve hét (húsvét utáni *Kyrie*) további alkalommal szerepelnek dallammintaként.²³

Gloria-énekek (ld. a 3. táblázatot) kilenc dallammal és hatféle szöveggel kerültek be az énekeskönyv ordináriuménekei közé. Az úrnapi, a mennybemeneteli, a húsvéti és az újesztendei *Dicsőség* szövege megegyezik a karácsonyival.²⁴

	Liturgikus alkalom	Szövegkezdet	Ad notam	Pagina
I.	Ádventre	<i>Dicsőség mennyben istennek...</i>	(<i>Ó jénnyességes szép hajnal...</i>)	2
II.	Karácsonyra	<i>Dicsőség mennyben Istennek...</i>	(<i>Jesu dulcis memoria...</i>)	43
III.	Újesztendőre	<i>Dicsőség mennyben Istennek...</i>	<i>Puer natus ... unde gaudet.../ (Redemptor orbis...)</i>	140
IV.	Vízkereszt után	<i>Dicsőség ... aki szelíd voltát...</i>	<i>Üdvözlégy mennyei Bánja...</i>	165
V.	Nagybőjtre	<i>Dicsőítsük magas égben...</i>	(saját dallam)	250
VI.	Húsvétra	<i>Dicsőség mennyben Istennek... alleluja...</i>	<i>Kyrie eleison VI.</i>	332
VII.	Mennybemenetelre	<i>Dicsőség mennyben... alleluja...</i>	<i>Surrexit Christus bodie...</i>	359
VIII.	Pünkösdre	<i>Dicsőség magas mennyben...</i>	<i>Kyrie eleison VIII.</i>	368
IX.	Szentháromságról	<i>Dicsőség legyen a magas mennyben...</i>	<i>Immáron bétölt...</i>	382
X.	Úrnapi	<i>Dicsőség mennyben Istennek...</i>	= <i>Dicsőség II.</i>	393
XI.	Közönséges időre	(„ugy lehet, mint fol. ...”)	=	434
XII.	Boldogasszonyról	(„mint Sz. Háromság napján”)	= <i>Dicsőség IX.</i>	457

3. táblázat. *Gloria*-énekek az 1674-es *Cantus catholiciben*

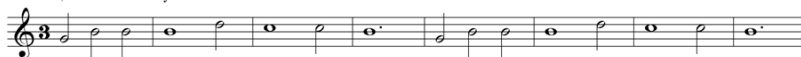
²² A 18. századi másolatokról ld. a 6. lábjegyzetet. Az egyik legfőbb kéziratos forrás, az ún. *Magyar Cantionale* törzssanyagát régóta az 1674-es kassai *Cantus catholici* másolataként tartják számon, vö. RMDT II, 51.

²³ RMDT II, 569 (nr. 177), 469 (nr. 65/b).

²⁴ Vö. 19. lábjegyzet.

Nyolc szótagos sorokból álló közönséges strófaformájuk lehetővé tette egyúttal, hogy különböző dallamokat rendeljen hozzájuk a szerkesztő. Betoldásként az ünnepi időszaknak megfelelő, újabb sorokat fűztek a versekbe („alleluja” – p. 359; „járunk híven ez időben” – p. 140). A karácsonyi *Gloria*²⁵ dallammintája, a *Jesu dulcis memoria*... négysoros himnusz dallama²⁶ azonban erre már nem volt alkalmas, viszont a *Puer natus in Betlehem, unde gaudet*...²⁷ igen, valamint az ötsoros saját húsvéti *Kyrie*-kompozíció és a *Surrexit Christus*...²⁸ tizenkét szótagos, páros sorai is, hogy a refrén okozta bővülést felvegyék. (Ld. az 5–6. kottapéldát)

CC 1674, 43–44. Karácsonyra való Gloria

Di - cső - ség men - ny - ben Is - ten - nek, bé - kes - ség Föl - dön em - ber - nek,

CC 1674, 123.

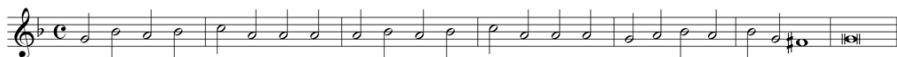
Pu - er na - tus in Bet - le - hem, Un - de gau - det Ie - ru - sa - lem.

CC 1674, 140. Gloria: Puer natus nótájára

Di - cső - ség men - ny - ben Is - ten - nek, bé - kes - ség Föl - dön em - ber - nek,

jó a - ka - ra - tú hí - vek - nek, Szent in - du - la - tú né - pek - nek.

O ter be - a - tum nun - ti - um, a dul - ce cor - dis gau - di - um, Al - le - lu - ia, al - le - lu - ia.

jó a - ka - ra - tú hí - vek - nek, Szent in - du - la - tú né - pek - nek, jár - junk hí - ven ez i - dő - ben.

5. kottapélda

²⁵ RMKT XVII/15 A-B, nr. 66.

²⁶ RMDT II, nr. 84.

²⁷ RMDT II, nr. 160.

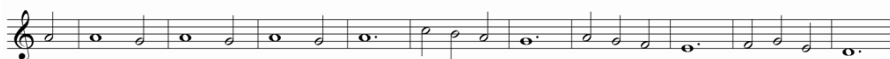
²⁸ RMDT I, nr. 146. Ugyanerre a dallamra kellett énekelni a mennybemeneteli *Kyriét* is (RMKT XVII/15 A-B, nr. 251).

CC 1674, 337. Húsvétre való ének

CC 1674, 359. Mennybemeneteli Gloria

Di - cső - ség menny - ben Is - ten - nek, bé - kes - ség Föl - dön em - ber - nek, Al - le - lu - ia.

Jó - a - ka - ra - tú hí - vek - nek, Jó - in - du - la - tú né - pek - nek, Al - le - lu - ia.

6. kottapélda

A refrénes formák kultiválása az egész Sámbar szerkesztette énekeskönyvben megfigyelhető, egyáltalán nem mellékes jelenség. A miseordinárium-ciklusokban az említett *Gloria*/*Dicsőség* adaptációkon kívül még tíz hasonló versszak típus fedezhető fel szinte minden miseénekműfaj képviselőjében (*Kyriék*, *Credók*, *Confiteor*, *Pater noster*, elevációs énekek). A szerkesztő a refrénképzés imént ismertetett módjának fordítottját is propagálta az „Új Esztendőre Való Énekek” fejezetben (p. 155): egy-egy jól ismert, a karácsonyi ünnepkörhöz tartozó énekstrófát elővéve – valamelyik *Puer natus*²⁹ – annak bizonyos sorai helyett iktatta be az újonnan költött *Dicsőséget*, illetve az ünnep tematikus sorait, eközben az eredeti ének további sorai szolgáltak refrénként. Az 1674-es gyűjteményben előszeretettel ajánlott egyik ilyen alapdallam (*Fit porta Christi...*) „ad notam”-ként szolgált Náray énekeskönyvében is a karácsonyi *Dicsőség* szövegéhez.³⁰ Jellegetesen rugalmas, régies strófaforma ez is (8, 4+4, 8, 6) a 17. századi énekeskönyvek közös anyagából, ami az ünnepkör azonossága mellett lényegesen megkönnyíthette az új versek adaptálását. A hívők éneklésbe való bevonásának záloga lehetett tehát egyfelől a nagyobb múltra visszatekintő, jól bevált szöveg és dallam, másfelől az újonnan költött szövegekhez csatlakozó válasz, refrén. Erre nagy szükség volt, mert a szokatlan, újszerű formák, versek és dallamok még a kántori gyakorlatban, szólóénekként sem biztos, hogy tartósan gyökeret tudtak verni.

²⁹ RMDT II, nr. 67 (*Fit porta Christi – Puer natus in Betlehem, applaudite*); nr. 230 (*Puer natus... hoc in anno*). Csupa olyan énekről van szó, amelyek már az 1651-es *Cantus catholicus*-ben is megjelentek! – A CC 1674 szerkesztője a 155. oldalon (*Puer natus... hoc in anno – Gyermek jelent... ez időben*) az énekeskönyv 121. (*Puer natus in Betlehem, unde gaudet – Gyermek jelent Betlehemben, örülnek...*) és 124. (*Puer natus... applaudite – Gyermek jelent... örvendezzünk!*) oldalaira utalt vissza, *Gloria*/*Dicsőség* szövegrészletekkel illusztrálva az alkalmazás módját.

³⁰ *Gloria Hungarice*. Ad Notam. *Fit porta caeli pervia, fulget dies*. = NÁRAY, *Lyra coelestis*, i. m., 25.

A fentiek fényében érdemes szemügyre venni az 1674-es *Cantus catholici* tíz különböző *Credo* szöveg- és dallamszerkesztménye (ld. a 4. táblázatot) közül a karácsonyi és újesztendei *Hiszünk mi az egy Istenben...* szövegkezdetű hitvallások dallammintáit. (7/a-b. kottapélda) Mindkettő a karácsonyi idő gondolati tartalmánál marad, s az egykor igen népszerű *Puer natus*-ének különféle formáit veszi alapul.³¹ Jól nyomon követhető rajtuk a forma- és változatgazdagság, a sorszerkezet flexibilitása (8-as és rövid sorok kombinálása), amely utat nyitott a sokoldalú szövegalkalmazás felé, akár még refrénes formában is, mint az további *Puer natus* dallamvariánsok *Gloria*-énekké alakításánál megfigyelhető.

	Liturgikus alkalom	Szövegkezdet	Ad notam	Pagina
I.	Ádventre	<i>Az kereszténységben...</i>	(<i>Ave Hierarchia...</i>)	2-3
II.	Karácsonyra	<i>Hiszünk mi az egy Istenben...</i>	(<i>Puer natus ... natus...</i>)	45
III.	Újesztendőre	<i>Hiszünk mi az egy Istenben...</i>	(<i>Puer natus ... unde...</i>)	140
IV.	Vízkereszt után	<i>Hiszünk egy igaz Istenben...</i>	<i>Alma Redemptoris mater...</i> / <i>Üdvözítőnk Anyja...</i>	165
V.	Nagyböjtre	<i>A mindenható Atyában hiszünk...</i>	<i>Áron vesszeje virágzik...</i> / <i>Infinítæ bonitatis...</i>	251
VI.	Húsvétra	<i>Hiszünk igaz Istenben...</i>	(<i>Krisztus feltámadt, mi bűnünket...</i>)	332
VII.	Mennybemenetelre	<i>Hiszünk egy igaz Istenben...</i>	<i>Kyrie elejson VI.</i>	360
VIII.	Pünkösdre	<i>Hiszünk az igaz Istenben...</i>	<i>Feltámadt a mi életünk...</i>	369
IX.	Szentháromságról	<i>Patrem in omnipotentem...</i>	(<i>O Maria virgo pia...</i>) / <i>Sanctus VIII.</i>	383
X.	Úrnapi	<i>Hiszünk egy igaz Istenben...</i>	= <i>Patrem IV.</i>	393

³¹ 7a. kottapélda: „Ad notam”-ja RMDT I, nr. 147. Holl Béla számára a dallamtárakban kiadatlanak tűnt ez az 1651-es *Cantus catholicus*-ból (p. 43) ismert dallamminta, vö. RMKT XVII/15 B, 208 (nr. 68); 7b. kottapélda: „Ad notam”-ja RMDT II, nr. 66. Mivel az újesztendei *Credo*-ének szerepelt legelőbb (p. 140) az énekeskönyvben, így az utána következő *Puer natus* (p. 144) már csak „Hiszünk mi” nótaulással ellátott szöveggént jelent meg, hasonlóan az ugyannerre dallamra éneklendő, *Ah, drága édes kisdedünk...* kezdetű énekhez (p. 152).

	Liturgikus alkalom	Szövegkezdlet	Ad notam	Pagina
XI.	Közönséges időre	(„ugy lehet, mint fol. ...”)	=	434
XII.	Boldogasszonyról	(„mint Sz. Háromság napján”)	= <i>Patrem IX.</i>	457
Add.	Vasárnapokra	<i>Hiszünk mi az egy Istenben...</i>	<i>Óh mi mennybéli szent Atyánk ... (Patrem)</i>	439

4. táblázat. Credo-énekek az 1674-es Cantus catholiciben

CC 1674, 45. Karácsonyra való Patrem

Hi - szünk mi az egy Is - ten - ben, i - gaz Te - rem - tő - ben,

Hi - szünk az Jé - zus Krisz - tus - ban, Is - ten - nek szü - lött drá - ga Fi - á - ban.

7a. kottapélda

CC 1674, 140. Patrem

Hi-szünk mi az egy Is - ten - ben, Menny s Föld-nek te - rem - tő - jé-ben,

Hi-szünk a Jé - zus Krisz - tus-ban, Is - ten egy Fi - á - ban.

7b. kottapélda

A *Sanctus*-énekek között az adventi *Resonemus pariter...* trópus érdemel kiemelt figyelmet. (8. kottapélda) A dallam és a szöveges betoldás felbukkan a zágrábi egyházmegyéhez tartozó, retrospektív kéziratokban a 16. és a 17. századból.³²

³² 1. Vegyes tartalmú énekeskönyv töredéke, 9 folio, XV–XVI. század, Zagreb, Metropolitanska knjižnica, MR 181. Vö. Antun MARKOV, *Katalog metropolitanskih riedkosti = Zbornik zagrebačke biskupije 1094–1944*, Zagreb, [1944], 493–550. (ide: 521.); SZENDREI Janka, *A magyar középkor hangjegyes forrásai*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1981 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, 1), 103 (F 335 számú töredék). – 2. *Medvedics-rituále*, 1647–1650, Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. 302 (olim 215). Vö. PAPP Ágnes, *Retrospektív liturgikus-zenei forrásunk új megvilágításban*, Magyar Zene 51(2013), 384–399.

Sanctus. Resonemus

San - - - ctus San - - - ctus.

San - anctus, Sa - anctus, Sa - anctus, Do - mi - nus De-us Sa - ba - oth.

Re - so - ne - mus pa - ri - ter cum tri - pu - di - a - li vo - ce so - nans re - ci - pro - cans car - men mo - du - lan - do.

8. kottapélda

Magának a *Sanctus*nak gregorián dallamtípusát nem sikerült megnyugtatóan azonosítani a középkori dallamkészlet valamely általánosan ismert darabjával.³³ A *Graduale Romanum* XVII. számú miséjének *Sanctusa*, amely a szairodalomban összehasonlításul szerepel, a *Sanctus, Resonemus*nak csak fenntartásokkal lehetne közelebbi variánsa: „Pleni sunt” szakaszaik fekvésben és a melizmák beosztásában lényegesen eltérnek egymástól.³⁴ A trópus szövege sem ismert egyelőre a középkorból, Magyarországon kívüli forrásokból sem.³⁵ Mindezek alapján, amíg nem kerül elő ezt cáfoló adat, addig a *Sanctus, Resonemus* – nevezetesen a verses betoldás szövegét³⁶ és a latin miseordináriumének hozzá alkalmazását – sajátos hazai alkotásnak tekinthetjük. Igazolódni látszik az a feltevés, hogy a trópus komponálása időben megelőzte volna a melizmatikus *Sanctus* keletkezését.³⁷ Magát a kiindulásul szolgáló dallamot illetően viszont akár a magyar hagyományozás elsődlegessége, akár a külföldről való átvétel mellett csak a cseh források beható tanulmányozása után

³³ KISS, 8. jegyzetben *i. m.*, 95, 202 (43.2 típus). A *Medvedics-rituále* lejegyzése azonban hibás – terc- – transzpozíciójú.

³⁴ A gregorián *Sanctus*szal való összehasonlítást ld.: RMDT II, 452 (nr. 42). Eszerint a szóban forgó *Sanctus* tehát az ordináriumkatalógus 32-es dallamával rokonítható (KISS, *i. m.*, 32). Érdekes, hogy megfigyelhető téves terctranszpozíció e *Sanctus*-típus magyarországi adatai között is.

³⁵ *Uo.*, 95, 202, 264.

³⁶ Ld. *Katolikus egyházi énekek (1608–1651)*, s. a. r. HOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1974 (Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 7), 614. (A továbbiakban: RMKT XVII/7.)

³⁷ KISS Gábor, *A középkori magyar tradíció lokális ordinárium-dallamai = Zenetudományi Dolgozatok 2004–2005*, szerk. SZ. FARKAS Márta, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 2005, 147–175. (ide: 158).

foglalhatunk állást.³⁸ Annyi mindenesetre megállapítható, hogy a különböző cseh énekszövegek a miseordinárium-énektől teljesen függetlenek.

A *Resonemus* trópus nyomtatott magyar népénekeskönyvi szövegváltozataihoz³⁹ képest jelentős eltéréseket mutatnak a késő-középkori liturgikus ordinárium-hagyomány említett retrospektív feljegyzései (ld. az 5. táblázatot). Utóbbiak latin szövegét különös félrehallások, elírások (reciproco–reciprocans; psallamus–canamus; Isach–Isaac) tarkítják már önmagukban is. Ugyanígy többféle szöveghagyomány párhuzamos meglétére és talán hasonló szövegértelmezési ingadozásokra lehet gyanakodni a versek 17. századi magyar fordításai esetében is.⁴⁰ Újdonság a kétnyelvűségen kívül, hogy míg az eredeti latin strófa 7+6, 8+6 szótagszámú, addig a fordítások versszakai, sőt, a nyomtatott könyvek kétnyelvű verzióinak latin részei is utolsó sorukban egy szótaggal bővültek (7+6, 8+7).⁴¹ Az 1674-es *Cantus catholicus*-ben megjelent változat lényegesen eltér a Kájoni *Cantionale* első két kiadásában kiadottaktól.⁴² A rímelést összehasonlítva csak a Sámbar-énekeskönyv verseiben vált dominánssá a keresztrím. Feltételezhetjük, hogy az egyes vidékeken rendrendkívül népszerű verset a régi, szintűgy közkedvelt dallam korszerű, metrizált népének változata kedvéért újraköltötte a szerkesztő.

³⁸ A magyar szakirodalomban eddig csak a *Šamotulský kancionál* (1561) dallama szerepelt. Vö. RMDT II, 452–453; PAPP Géza, *Über die Verbreitung des Quintwechsels*, *Studia Musicologica* 8(1966), 189–209. (ide: 193.)

³⁹ RMKT XVII/15 A–B, nr. 8, 10.

⁴⁰ Az 5. táblázat nem tartalmazza a 17. századi kéziratos források szövegverzióit. Ld. RMKT XVII/7, nr. 159 (*Petri András-énekeskönyv, Mihál Farkas-kódex*); RMKT XVII/15 A–B, nr. 8 (*Pálffy Márton-énekeskönyv*). A *Zemléný János-énekeskönyv*-ben csak töredékesen olvasható (RMKT XVII/15B, 11). Kájoni János *Hymnarium*-ában a *Resonemus* csak nótajelzésként szerepel, latin szöveg nincs följegyezve; vö. MEDGYESY S. Norbert, *Adventi himnusz-, szekvenca- és trópus- (első)fordítások, kanciók Kájoni Hymnariumában = Régi magyar népénekek és imádságok*, szerk. BOGÁR Judit, Bp., MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelki-ség Kutatócsoport, 2015, 197–222 (ide: 216–217).

⁴¹ A *Petri András-énekeskönyv*-beli latin vers első versszaka még nélkülözi ezt a bővítést, a szöveg további része azonban már él vele. Vö. RMKT XVII/7, 614.

⁴² KÁJONI, 10. jegyzetben i. m., 178–179. A Kájoni *Cantionale catholicum*-beli szövegvariánsok összehasonlítását ld. KÖVÁRI Réka, *Hagyomány és megújulás Kájoni Cantionáljának kiadásai-ban = Hagyomány és megújulás a liturgiában és zenéjében, A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke újraindításának 20. évfordulóján tartott szimpózium előadásai*, szerk. KOVÁCS Andrea, Bp., LFZE Egyházzenei Kutatócsoport, 2012, 311–340 (ide: 324–328). A latin szöveg negyedik versszakában Kájoni egy helyen elrontotta a szótagszámot (et nubes pluant justum).

MR 181 (fragmentum), f. 1	Medvedics-rituále, f. 119v	CC 1674	Kájoni 1676, 1719
<i>Sanctus, Sanctus</i>	<i>Sanctus, Sanctus</i>	<i>Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth.</i>	
1. Resonemus pariter cum tripudiali voce sono reciproco carmen modulando. <i>Sanctus Dominus deus Sabaoth.</i>	1. Resonemus pariter cum tripudiali voce sonans reciprocans carmen modulando. <i>Sanctus Dominus Deus Sabaoth.</i>	1. Szent, Szent, Szent az Úr Isten; Szent, Szent, Szent és áldor; a ki tiszta Szűz méhében, Bűnösökért most szállott.	
2. Ut cantemus hodie melos exultemus. hilariter iucunditer Christo nunc psallamus. <i>Pleni sunt caeli et terra gloria tua.</i>	2. Sub mystica specie modo de superna Ierarchiam caelestem piam da Jesu Christe. <i>Pleni sunt caeli et terra gloria tua.</i>		1. Resonemus pariter cum tripudiali voce tonent per nubila Christo iam venienti. <i>Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth.</i>
3. Sacramentum typicum laudis harmonie venerantes symphonie decantemus digne. <i>Osanna in excelsis.</i>	3. Ave plena gratia tu sola vocaris Jesum Christum interpella Et pro nobis ora. <i>Osanna in excelsis.</i>		
4. Manna pluit patribus isach imolatur agnus pasche deputatur nobis rite datur. <i>Benedictus</i> Marie natus <i>qui venit in nomine Domini.</i>	4. Ut cantemus hodie caelos eructemus hilariter iucunditer Christo nunc canamus. <i>Benedictus</i> Marie natus <i>qui venit in nomine Domini.</i>		2. Patres nostri in Lymbo, diu expectantes, optabant unanimiter alta voce dicentes. 3. <i>Benedictus</i> Mariae natus, homo deus, <i>qui iam venit in nomine Domini</i> ; Christus Jesus.
5. Sub mystica specie nobis de superna hierarchia caelestem panem de Jesu Christe. <i>Osanna in excelsis.</i>	5. Manna pluit patribus isach imolatur Agnus pasche deputatur nobis rite datur. <i>Osanna in excelsis.</i>		4. Rorent caeli desuper, et nubes pluunt justum, aperiat terra Christum.
6. Ave plena gratia tu sola vocaris Jesum Christum interpella Et pro nobis ora.	6. Sacramentum typice laudes armonie venerantes symphonia decantemus digne.		5. Osanna nunc pronamur, ubique in terris, et in caeli cum angelis, <i>osanna in excelsis</i> . Amen.

5. táblázatot. A Sanctus, Resonemus latin szövegeinek összevételé

Az éneket évszázadokig ébren tartó népi hagyomány elsősorban Kájoni énekeskönyveiből merített, azok ádventi tematikát erősítő szövegét (*Énekeljünk mindnyájan...*) vitte tovább.⁴³ Az 1674-es *Cantus catholici* által közölt ének jelentősége viszont abban áll, hogy fenntartotta a dallam ordináriumének-jellegét.⁴⁴ Csak a „késő-gregorián” latin énekmintához fogható, hogy az ádventi ciklus *Agnus Dei* (kétféle szöveg) is ugyanazt a *Sanctus*, *Resonemus* dallamot kapta.⁴⁵ Sőt, Sámbar könyvében az éneksorozat kiegészült további énekekkel az Úrfelmutatás utánra (*Post elevationem*).⁴⁶ Ahogyan az 1674-es énekeskönyv, úgy a korábban kéziratosan hagyományozott hosszú magyar versek⁴⁷ és a későbbi Kájoni *Cantionale*-kiadások (1806, 1921) szerkesztési változtatásai⁴⁸ is egybehangzóan (de természetesen különféle módokon) utaltak a *Resonemus* ének versszakainak egész misét átfogó felhasználhatóságára.

A miseciklus utolsó tétele, az *Agnus Dei* gyűjteményünkben minden esetben „azon nótára” éneklendő, mint az azt megelőző *Sanctus*. (Ld. a 6. táblázatot.)

	Liturgikus alkalm	Szövegkezdet	Ad notam	Pagina
I.	Ádventre	<i>Sanctus / Szent, szent...</i>	(Sanctus. Resonemus...)	3
		<i>Agnus Dei / Istennek szent Báránya...</i>		4
II.	Karácsonyra	<i>Szent, szent, szent Úr Isten...</i>	<i>Redemptoris mater, oh szentséges Szűz Mária...</i>	45
		<i>Istennek Báránya...</i>		46
III.	Újesztendőre	<i>Szent vagy, szent vagy...</i>	<i>Oh ékes szép virág...</i>	141
		<i>Istennek Báránya, édes Jézus...</i>		141

⁴³ Vö. MTA ZTI, Régi Zenetörténeti Osztály gyűjteménye: ún. Történeti énektár, 716. számú típus. – KÓVÁRI, *i. m.*; RAJECZKY Benjamin, *Gregorianische Gesänge in der ungarischen Volks-tradition*, Studia Musicologica 27(1985), 5–22 (ide: 16–17); SZENDREI Janka, DOBSZAY László, RAJECZKY Benjamin, *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben*, Bp., Akadémiai, 1979, I (Dallamközlés), 120, II (Elemzések), 58.

⁴⁴ Ld. még *Sanctus Hungarice* = NÁRAY, *Lyra caelestis*, *i. m.*, 20.

⁴⁵ KISS, *Ordinariums-Gesänge...*, *i. m.*, 229 (65.1 típus); RMKT XVII/15 A-B, nr. 11.

⁴⁶ RMKT XVII/15 A-B, nr. 12, 51, 50. A *Magyar Cationale Szentséges Szent áldozat...* szöveggel másolta tovább.

⁴⁷ RMKT XVII/7, 614.

⁴⁸ KÓVÁRI, *i. m.*

	Liturgikus alkalom	Szövegkezdet	Ad notam	Pagina
IV.	Vízkereszt után	<i>Sanctus, ter Sanctus...</i> <i>/ Szent vagy örökké...</i>	<i>Oh születendő, hozzáánk jövendő...</i>	166
		<i>Agnus Dei qui tollis...</i> <i>/ Isten Báránya, szí- viünk...</i>		166
V.	Nagyböjtre	<i>Szent, szent, szent mindenható...</i>	<i>Szűz anyjától születik...</i>	252
		<i>Istennek szent Bárá- nya...</i>		252
VI.	Húsvétra	<i>Sanctus, Sanctus, Dominus...</i> / <i>Szent, szent, szent vagy...</i>	<i>Szűz anyjától születik...</i>	333
		<i>Agnus Dei qui tollis...</i> <i>/ Istennek szent Bárá- nya...</i>		333
VII.	Mennybemenetelre	<i>Sanctus, sanctus, sanctus, sanctus...</i>	<i>Feltámadt a mi életünk...</i>	360
		<i>Agnus Dei, Agnus Dei...</i>		360
VIII.	Pünkösdre	<i>Sanctus, sanctus, sanctus, sanctus...</i>	<i>(O Maria virgo pia...)</i>	369
		<i>Agnus Dei, Agnus Dei...</i>		370
IX.	Szentháromságról	<i>Szent vagy örökké...</i>	<i>Oh születendő, hozzáánk jövendő...</i>	383
		<i>Agnus Dei qui tollis...</i> <i>/ Isten Báránya, lel- küinket...</i>		384
X.	Úrnapi		= <i>Szent, szent V.</i>	393
			= <i>Istennek Báránya V.</i>	393
XI.	Közönséges időre	(„ugy lehet, mint fol. ...”)	=	434
			=	434
XII.	Boldogasszonyról		= <i>Szent vagy IX.</i>	457
			= <i>Agnus Dei IX.</i>	457

6. táblázat. A Sanctus–Agnus tétel párok az 1674-es Cantus catholiciben

Kilenc, szöveg szempontjából különböző *Sanctus–Agnus* párt lehet számba venni. Ami e két énektétel magyaráztását illeti, speciális helyzettel állunk szemben: az ordinárium semelyik másik részénél sem található az énekeskönyvben ennyi latin nyelvű szakaszt. Míg a *Kyriék* közé csupán egyetlen vegyes nyelvű, a *Credók* közé pedig szintén egyetlen teljes egészében latin tétel került be, addig a *Sanctus–Agnus*

tetelpárok egyike tisztán latin szövegű, és további négy *Sanctus*, valamint öt *Agnus* esetében foglalta egybe a szerkesztő a latin és a magyar szöveget. A vegyes szövegű énekek előadásmódja a nyomtatott közlésből és a strófaformából kikövetkeztethetően többféle lehetett: a latin és a magyar részeket vagy váltakozva, vagy egymást követő két külön versszakasként, vagy folytatólag egyetlen strófába összesűrítve szólaltatták meg.

A kilenc különféle *Sanctus* és *Agnus* megszövegezés mindössze hét dallammal kapcsolódott össze. A *Sanctus*soknak két olyan dallama is van, amelyre kétszer alkalmaztak miseszövegeket: egyazon dallamminta (*Szűz anyjától születik...*) kötötte össze a nagyböjti és a húsvéti mise,⁴⁹ s egy másik (*Oh születendő...*) a vízkereszt utáni és Szentháromságról szóló mise⁵⁰ *Sanctusait*, illetve *Agnusait*. A Szentháromság tematikájú, vízkereszt utáni évközi vasárnapokra előírt *Szent vagy* egyébként versezetében sem sokban különbözik a Szentháromság vasárnapitól. Mindkét „ad notam”-ként megjelölt ének sokszor szövegezett, kedvelt darabja volt az 1674-es *Cantus catholicus*nek; ebből következően az énekszövegek jó része kizárólag ebben az énekeskönyvben (és közvetlen másolataiban) található meg.

A dallamátvitel ténye a mise állandó énekei között – itt nem általánosságban a jól ismert „ad notam” technikáról van szó – a magyarított ordináriumok egyik igen lényeges sajátosságára és előzményére világít rá. Egyazon miseciklus különböző tételeinek azonos dallam által való összekötése, vagyis a ciklus tagjai közti kapcsolat szerveesebbé tétele bevett eljárás volt a középkori gregorián miseordinárium-repertoárban. Részleges vagy teljes dallamkölcsonzés, illetve adaptálás jellemezte a latin *Sanctus*–*Agnus* párokat olyannyira, hogy az utóbbi dallamát rendszerint le sem kottázták, szöveg és dallam összetársítását alkalmasint nagy gyakorlaton alapuló rögtönzésre bízták.⁵¹ Az eltérő formaépítkezés ellenére más állandó énekek, a *Kyrie* és a *Gloria*, vagy a *Kyrie* és a *Sanctus* is épülhettek azonos dallamcsírára.⁵² A metrikus, strofikus ordináriumdallamok bevezetése az énekgyakorlatba és a népénekességekbe természetesen megkönnyítette, új alapokra helyezte a dallamok újraalkalmazását.

A készlet bővítésének szándéka és a régi minták továbbélése valószínűleg együttesen generálták azt az ideát, amely egyrészt az énekciklusokon átívelő dal-

⁴⁹ RMKT XVII/15 A-B, nr. 168, 169, 231, 232; RMDT II, nr. 115.

⁵⁰ RMKT XVII/15 A-B, nr. 565, 567, 271, 272; RMDT II, nr. 174/I.

⁵¹ KISS, *Ordinariums-Gesänge...*, i. m., 25–28.

⁵² Gábor KISS, *Contrafactum – Theoria Contra Factum = IMS Cantus Planus, Papers Read at the 9th Meeting Esztergom and Visegrád, 1998*, ed. László DOBSZAY, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 2001, 189–207 (ide: 196).

lammintákban, másrészt egy „témára”, egy dallammagra komponált ordinárium-ciklusokban öltött testet. (Ld. a 7. táblázatot.) Utóbbira Náray György énekeskönyvében találni példát a 17. század végén.⁵³ Ha az innen-onnan elővett számtalan „ad notam” azt már nem is tette lehetővé, hogy az ordináriumoknak a többi műfajtól megkülönböztető, saját dallama, szignifikáns idiómája legyen – hiszen a középkori dallamhagyomány szinte teljes cseréje bekövetkezett ekkorra –, a miséhez tartozó énekek egységesítésére való törekvés mégis könnyen felismerhető.

Ad notam	Funkció	Szövegkezdet	Énekeskönyv
<i>Feltámadt a mi életünk...</i>	<i>Patrem</i> Pünkösdre	<i>Hiszünk az igaz Istenben...</i>	CC 1674
	<i>Sanctus</i> Mennybemene- telre	<i>Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus...</i> (kétnyelvű)	
	<i>Agnus</i> Mennybemenetel- re	<i>Agnus Dei, Agnus Dei...</i> (kétnyelvű)	
	<i>Credo Paschale</i>	<i>Hiszek egy élő Istenben...</i>	Náray 1695
<i>(O Maria virgo pia...)</i>	<i>Sanctus</i> Pünkösdre	<i>Sanctus, Sanctus, Sanctus, Sanctus...</i>	CC 1674
	<i>Agnus</i> Pünkösdre	<i>Agnus Dei, Agnus Dei...</i>	
	<i>Patrem</i> Szentháromságról	<i>Patrem in omnipotentem...</i>	
<i>(Surrexit Christus...) / (Mennynek Királyné Asszo- nya...)</i>	<i>Kyrie</i> Húsvétra	<i>Kyrie elejson...</i>	CC 1674
	<i>Gloria</i> Húsvétra	<i>Dicsőség mennyben Istennek...</i>	
	<i>Credo</i> Mennybemenetelre	<i>Hiszünk egy igaz Istenben...</i>	
	<i>Credo Pentecostale Hungarice</i>	<i>Hiszek egy élő Istenben...</i>	Náray 1695

7. táblázat. Ordináriumokon átívelő dallamminták

A kassai *Cantus catholicus*-ben megjelent új elevációs énekek az őket megelőző *Sanctus* dallamát kapták meg. (Ld. a 8. táblázatot.) Az elevációs, avagy úrfelmutatási ének a csendesen és latinul mondott átváltoztatásra adott érthető szavakat a hívek szájába, és egyben teret az egyéni áhítat számára. A rákövetkező század német nyelvterületen keletkezett és hamarosan magyarra fordított klasszikus miseénekeinek is nélkülözhetetlen részét, legfőbb tagoló pontját alkotta. A miseének lényeges ismérve a valamennyi strófáján végigvonuló egyetlen dallamminta volt.⁵⁴ Kérdés, vajon az 1674-es *Cantus catholicus*-elevációs énekkel is kitüntetett két ordinárium-ciklusa nem tekinthető-e joggal a „klasszikus” magyar nyelvű miseének egyik őse-

⁵³ Pagina 58–62. Ld. RMDT II, 441–442 (nr. 24/a-c).

⁵⁴ Vö. PAPP Géza, PAPP Ágnes, *A katolikus egyházi népének...*, i. m.

nek? Néhány jelentős 17. századi adat révén némiképp megváltozhat az a kép, amely eddig a 18. század katolikus népénekéről körvonalazódott.

I.	<i>Sanctus, Resonemus pariter...</i>	Pag. 3
	<i>Agnus Dei ad eandem melodiam. Istennek szent Báránya...</i>	4
	<i>Aliter. Oh ártatlan szent Báránya...</i>	4
	<i>Post elevationem. Rettenetes áldozat... Melodia Sanctus</i>	5
	<i>Post elevationem. Reggeli friss harmatunk... Melodia Sanctus</i>	5
II.	<i>Sanctus. Nótája Oh ékes szép virág... Szent vagy...</i>	141
	<i>Sanctus után. Jelent piros vérben... Nóta Oh ékes szép virág...</i>	141
	<i>Agnus Dei. Nóta Oh ékes szép virág... Istennek Báránya...</i>	141

8. táblázat. Elevációs énekek az 1674-es Cantus catholiciben